

УДК 374.71(4)

ТИМОФІЙ ДЕСЯТОВ, доктор педагогічних наук, професор
Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, МОН України
Адреса: бульвар Шевченка, 81, Черкаси, 18031, Україна
E-mail: desyatov50@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СТАНДАРТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ НА ОСНОВІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

АНОТАЦІЯ

Проаналізована концепція розробки та впровадження сучасних стандартів професійної освіти у навчальний процес на основі компетентнісного підходу в зарубіжних країнах. З'ясовано, що головною ідеєю компетентнісного підходу є компетентнісно-діяльнісне навчання, спрямоване на комплексне засвоєння різних знань та способів практичної діяльності через опанування відповідними компетенціями. Зазначено, що компетентність є продуктом компетенцій, завдяки яким людина успішно реалізує себе в різних галузях своєї професійної діяльності, набуває соціальної самостійності, стає мобільною та кваліфікованою. У статті висвітлюється міжнародний досвід розробки стандартів професійної підготовки майбутніх фахівців. Проаналізовано специфічні внутрішні національні, зовнішні загальноєвропейські та світові концепції розробки стандартів професійної підготовки. Проаналізовано концептуальні основи реалізації компетентнісного підходу в національній вищій освіті в умовах формування глобального інформаційного суспільства. Виявлено тенденції впливу інтернаціоналізації на механізм забезпечення якості вищої освіти. Визначено особливості розроблення стандартів, заснованих на діяльнісно-орієнтованих технологіях, методик оцінювання компетентності фахівців. Окреслено, що в межах навчання та підготовки на основі компетентнісного підходу заходи із забезпечення якості процесу навчання повинні забезпечувати повну відповідність результатів кваліфікаційним стандартам. З'ясовано, що ринок праці представляють, насамперед, роботодавці, профспілки й уряд. Зазначено, що в Росії, Україні й багатьох інших країнах роботодавці й профспілки ще не організувалися, щоб сформулювати свої потреби в частині стандартів професійної освіти, тому уряд і його органи управління освітою змушені самі вирішувати важке завдання прогнозування потреб ринку праці.

Ключові слова: стандарти, концепція, самовдосконалення, професійна діяльність, професійна стандартизація, компетентнісний підхід, європейські стандарти, навчальний план, навчальна програма.

ВСТУП

Інноваційні інформаційні технології та глобалізаційні процеси ставлять нові виклики перед державами світу у сфері формування їх освітньої політики.

В умовах зростання ролі знань і технологій у житті суспільства освіта все більше позиціонується як дієвий інструмент формування особистості, здатної жити в умовах динамічних змін. Одночасно масштабні суспільні зміни та модернізація освіти висувають нові вимоги до якості підготовки і професіоналізму майбутніх фахівців. У цьому контексті особлива увага науковців приділяється з'ясуванню сутності сучасних

стандартів професійної освіти, впровадженню їх у навчальний процес на основі компетентнісного підходу, що в останній час набуває значного поширення у практиці зарубіжної і вітчизняної підготовки у вищій школі.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті – з'ясувати і проаналізувати основні парадигматичні ідеї компетентнісного підходу у зарубіжних країнах із метою можливості й доцільності використання такого досвіду у вітчизняній системі вищої освіти.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблеми впровадження сучасних стандартів у навчальний процес на основі компетентнісного підходу перебували в полі зору вітчизняних та зарубіжних науковців (Н. Авшенюк, Н. Бідюк, Н. Бібік, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, О. Овчарук, О. Пометун). У зарубіжній педагогіці проблеми компетентнісного підходу розглядаються у працях таких науковців, як К. Андерк, Г. Бергман, І.Зімня, О. Олейникова, Дж. Рамен, Р. Уайт та ін. Ці питання є ключовими в нормативних документах у галузі розвитку національної вищої освіти, зокрема в Національній доктрині вищої освіти України, Програмі розвитку освіти в Україні на 2006–2010 рр., Указі Президента України від 4 липня 2005 року № 1013 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні», Законі України «Про вищу освіту».

Особливості розробки та реалізації стандартів професійної підготовки на основі компетентнісного підходу у зарубіжному досвіді були визначені завдяки загальнонауковим методам аналізу, синтезу, аналогії, порівняння, індивідуалізації та узагальнення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На сучасному етапі розвитку освіти практично всі економічно розвинені країни здійснюють перехід або вже перейшли на реалізацію стандартів, заснованих на компетентностях. Цей підхід є значущим і для України, а його впровадження вважається справою найближчого майбутнього, оскільки тільки такий підхід, як показує практика, здатний забезпечити виробництво персоналом, який необхідний для конкурентоспроможної економіки.

Досвід професійної стандартизації у розвинутих країнах Європи розглядається нами в контексті окремих його найважливіших аспектів, тобто особливостей управління й організації процесу розроблення моделі професійного стандарту, реалізації компетентнісного підходу при формуванні структури та змісту професійного стандарту, зв'язку професійних стандартів і кваліфікацій [2].

Відомо, що кожна країна має свої законодавчо закріплені стандарти надання освітніх послуг громадянам, наприклад, у Законі України «Про вищу освіту» маємо цілий розділ, присвячений зазначеному нами питанню.

Розглянемо три класифікації стандартів освітніх послуг, що надаються громадянам задля вдоволення потреби людини:

- державні уявлення про стандарти;
- виклад системи освіти у баченні міжнародної стандартної класифікації освіти;
- європейські стандарти та рекомендації щодо внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості вищої освіти [4].

Зазначимо, що останні є саме рекомендаціями, розробленими для допомоги та визначення орієнтирів як для навчальних закладів при розробці власних систем забезпечення якості, так і для агенцій, що здійснюють незалежні перевірки. Для нас

їх розгляд є концептуально важливим, адже наразі ми реформуємо свою систему освіти задля створення єдиного європейського простору і маємо бачити, чи відповідають наші стандарти стандартам, проголошеним у Європі.

Отож, коли мова зайшла саме про європейські стандарти, то пропонуємо розглянути їх. Так, у документі проголошено, що метою стандартів є, перш за все, стимулювання розвитку ВНЗ, які проводять активну дослідницьку та освітню діяльність, освітньою є також мета створення спільної системи поглядів щодо надання вищої освіти і забезпечення її якості в межах Європейського простору вищої освіти. Також, як справедливо зазначається в документі, такі стандарти сприяють створенню культури якості кожного окремо взятого навчального закладу, стимулюють його прозорість та відкритість щодо фінансування, підзвітності як державі, так і міжнародній спільноті, розробки та втілення нововведень, що приводять до якісно нових перетворень у царині розвитку освітніх систем та свідомості громадян, які прагнуть отримати освіту.

У міжнародних дискусіях виявляються певні розбіжності в трактуванні поняття «стандарт» щодо порядку його застосування. Так, наприклад, у глосарії Європейського фонду освіти зазначено, що професійні стандарти зазвичай використовуються для визначення того, що потрібно від людей на робочих місцях. Відмінності між двома типами стандартів (професійні й освітні) усе більше стираються, тому що стандарти розробляються для того, щоб результати освіти й підготовки відповідали вимогам трудової галузі. Будь-який із них може використовуватися як кваліфікаційний стандарт [3].

Узагальнення досвіду низки європейських країн дозволяє встановити загальні підходи до змісту професійних стандартів, які включають:

- професійний профіль підготовки або робітничий профіль: перелік дій, які повинні виконуватися, і їхня послідовність (самостійно або дотримуючись інструкцій) для успішної роботи у визначеній професії або виконання певного виду професійної діяльності;

- екзаменаційні вимоги: тут зумовлюється, які операції мають бути засвоєні до кінця навчання або в його процесі і встановлюється перелік мінімальних знань і навичок, які потрібно продемонструвати для успішної здачі іспитів (окрім того, в них також зазначено, як має проводитися іспит, тобто зміст усної й письмової частини іспиту);

- вступні вимоги: тут зазначено, яке посвідчення про отриману освіту / компетенції має бути представлено для того, щоб бути допущеним до вивчення відповідного курсу (У Німеччині, наприклад, не потрібне посвідчення про отриману освіту для доступу до «дуальної системи» професійної освіти і навчання. Загалом, будь-хто може почати навчання в рамках цієї системи освіти. Але це виняток. У більшості країн потрібно продемонструвати виконання певних обов'язків освітніх вимог);

- навчальний план: зроблено опис (більш-менш детальний) цілей навчання, теоретичного й практичного змісту навчання, а також структури й тривалості різних розділів і всього навчального курсу відповідно до чинного стандарту.

У багатьох країнах реформи вищої професійної освіти проходять через процес змін у відповідь на фундаментальні політичні, економічні і соціальні зміни, що викликають необхідність пошуку адекватних концепцій і підходів розв'язання проблем, пропонує новими умовами розвитку. У цьому контексті саме розробка сучасних, розрахованих на майбутнє стандартів професійної освіти й навчання вважається найбільш актуальним завданням [4].

Крім визначення змісту і структури, необхідні також відповідні методи розробки і впровадження нових стандартів. Загально визнано, що стандарти професійної освіти повинні розроблятися відповідно до потреб ринку праці, а не на основі пропозиції. «Ринок праці» є синонімом потреб різних секторів економіки й, особливо, потреб роботодавців у тому, що стосується конкретних робочих місць.

Ринок праці представляють, насамперед, роботодавці, профспілки й уряд. Якщо, як це відбувається в Росії, Україні й багатьох інших країнах, роботодавці й профспілки ще не організувалися, щоб сформулювати свої потреби в частині стандартів професійної освіти, уряд і його органи управління освітою змушені самі вирішувати важке завдання прогнозування потреб ринку праці. При цьому стандарти повинні бути розроблені таким чином, щоб вони були прийняті роботодавцями.

Практика деяких країн Центральної та Східної Європи відносно створення навчальних програм у галузі освіти і підготовки показує, що вони або розробляють навчальні програми силами професійних державних інститутів, або мають у Міністерстві освіти спеціальні відділи з розробки навчальних програм.

У Німеччині частина навчальної програми, що регламентує практичне навчання на підприємствах, створюється у Федеральному інституті професійної освіти й підготовки. Частина, що належить до професійно-технічних училищ, визначається Конференцією міністрів освіти.

В Австрії розробка навчальних програм перебуває у віданні Міністерства економіки або інших компетентних міністерств. Тут, окрім Міністерства освіти, за навчальні програми відповідає також Міністерство економіки. Інший підхід спостерігається у Данії, де є специфічна структура, що складається з торгово-промислових комісій на національному й галузевому рівнях, у яких повністю визначаються стандарти [6].

Одним з елементів підготовки, впровадження й підтримки стандартів професійної освіти є їхня оцінка. Її мета полягає в тому, щоб з'ясувати якість виконання завдань, поставлених замовниками кадрів і соціальними партнерами. Йдеться про процес збору і застосування інформації, що використовується при прийнятті рішень відносно навчальної програми.

У Нідерландах, наприклад, у такий спосіб аналізують ступінь зайнятості випускників навчальних закладів, у Польщі – відповідність професійної освіти й підготовки місцевим потребам, а в Росії – рівень безробіття.

Кваліфікаційні стандартні вимоги можуть розроблятися знизу вгору (навчальними закладами й / або на підприємствах) або зверху вниз (державою й / або об'єднанням двох–трьох установ). У багатьох країнах діє змішаний порядок прийняття вимог, як зверху вниз, так і знизу вгору.

Провідну роль у регулюванні професійної освіти відіграє держава, а роботодавці й працівники в багатьох випадках беруть опосередковану участь у цьому процесі на рівні практичної їх реалізації.

Можна виділити три функції вимог до стандартів оцінки якості професійної підготовки. Основна функція – забезпечити зв'язок між професійною підготовкою і галузями економіки, у яких студенти працюють після завершення навчання. Друга функція – забезпечити порівняльність дипломів/атестатів у межах країни. Третьою функцією стандартних вимог може бути забезпечення кваліфікаційного рівня, який би визнавався в інших країнах. У світовій практиці спостерігаються досить різні підходи до масштабів застосування кваліфікаційних рівнів (стандартів). Тут можливі такі варіанти:

- обов'язковий характер стандартів на загальнонаціональному рівні (властиво для Франції);
- обов'язковий характер на рівні регіону (у країнах, які мають велику територію і регіони з різною структурою, наприклад, у Польщі);
- обов'язковий характер у межах окремого сектору, галузі (притаманний Нідерландам) [5]; [7].

Незважаючи на досить великий і різнобічний досвід, світова практика розробки стандартів професійної освіти залишає без чіткої відповіді цілу низку принципових питань.

Серед них такі:

- чи достатньо у стандарті вказувати лише мету й результат освітнього процесу (вихід) або ж у ньому потрібно також описати навчальний процес, організований за моделлю викладач-студент, що застосовується для досягнення такої мети / результату (вхід плюс вихід);
- чи потрібно опановувати реальну професію, вимоги до якої будуть закріплені у стандарті, або ж тримати базові знання;
- чи мають стандарти належати до окремих трудових операцій, або ж вони повинні охоплювати весь набір трудової діяльності, що становить собою певну професію;
- чи потрібно віддавати перевагу у навчанні різним спеціалізованим професіям або зупинитися на більш обмеженому переліку професій / кваліфікаційних профілів широкого спектру застосування;
- чи мають бути встановлені різні рівні професійного навчання, або ж усі повинні отримувати однакове посвідчення того самого рівня освіти?

Донедавна державні стандарти освіти базувалися у більшості розвинених країн на прогнозах, що визначали кваліфікаційно-професійний склад працівників у найближчі роки, у кращому випадку – десятиліття. Відповідно до прогнозованого розвитку виробництва визначався зміст професійної освіти. На сучасному етапі поширюється й закладається в модель стандарту ідея так званого кваліфікаційного запасу, тобто підготовки кваліфікованих фахівців за таким рівнем підготовки, що сьогодні може здатися надлишковим, але в наступні роки дасть можливість розвивати високотехнологічне виробництво [1].

Отже, досвід формування та застосування професійних стандартів в економічно розвинених країнах ЄС показав, що динаміка економічного розвитку, соціально-культурні особливості, історично сформовані традиції у сфері праці безпосередньо впливають на їх зміст. Водночас низка принципів підходів до професійної стандартизації є загальною для цих держав, зокрема професійний стандарт – продукт колективної діяльності роботодавців, експертів, фахових представників освіти, галузевих та громадських об'єднань; розробленням професійних стандартів займаються спеціально створені урядові органи або галузеві структури (ради, комітети), які мають чітко окреслені повноваження; процес організації, створення та коригування професійних стандартів регулюється чинними на державному рівні нормативно-правовими документами; структура професійного стандарту створюється на компетентнісному підході з орієнтацією на результат у конкретному виді професійної діяльності; основним методом формування змісту професійного стандарту є функціональний аналіз професійних і особистісних компетенцій, затребуваних на ринку праці та розподілених за кваліфікаційними рівнями й модулями (одиницями професійного стандарту); організаційні чинники дають змогу здійснювати постійне оновлення професійного

стандарту та оцінювати прирощення компетенцій працівника, набутих як у процесі навчання, так і в ході трудової діяльності; основною функцією, яку розв'язують професійні стандарти, є наближення сфери праці та сфери підготовки кадрів шляхом встановлення нормативних вимог до знань, умінь, особистісних якостей.

Зазначене дає підстави стверджувати, що розробка професійних стандартів у зарубіжній практиці зумовлена, насамперед, необхідністю встановлювати узгоджені вимоги до якості праці, підвищенням продуктивності праці, якості підготовки працівників у системі освіти, розвитком навчання на виробництві та підвищенням кваліфікації працівників.

ВИСНОВКИ

Як бачимо, в різних країнах аналіз ринку праці та формування професійних стандартів здійснюється за різними методиками, хоча фактично в основу кожної покладено метод функціонального аналізу. Узагальнення методів і механізмів аналізу потреб ринку праці в країнах ЄС дало можливість встановити, що, незважаючи на різні підходи до виявлення проблем і тенденцій розвитку ринку праці та залучення різних державних і приватних структур до досліджень, зусилля європейських країн спрямовані на постійний моніторинг ринку праці, своєчасне виявлення актуальних проблем, прогнозування й аналіз затребуваних професій, кваліфікацій та компетенцій на державному, регіональному, галузевому рівнях та адекватне відображення результатів досліджень у програмах навчальних закладів.

Перспективним вважаємо подальше детальне вивчення окресленої проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Луговий В. І. Освіта, навчання, інформація, компетентність: канонізація понять (теоретико-методологічний дискурс) / В. І. Луговий // Історико-педагогічні ситуації : Науковий часопис / [гол. ред. М. П. Драгоманова]. – 2011. – Вип. 5. – С. 11–16.
2. Професійна педагогічна освіта : компетентнісний підхід: [монографія] / [за ред. О. А. Дубасенюк]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 40–46.
3. Процесс европейской интеграции и его влияние на систему профессионального образования : [коллективная монография] / под ред. Н. Щ. Шамрай. – М. : ИТО, 2003. – 136 с.
4. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.enqa.eu/indirme/esg/ESG%20in%20Ukrainian_by%20the%20British%20Council.pdf – Загол. з екрану. – Мова укр.
5. Euroskills 2008 [Electronic source]. – Mode of access : <http://www.euroskills.org/activities/past-euroskills-events/euroskills-2008>
6. Policies and Standards of the Commission on Occupational Education Institutions. – Georgia : Decatur, 353 p.
7. WorldSkills Helsinki 2005 [Electronic source]. – Mode of access : <https://www.worldskills.org/what/competitions/wsc2005/>.